

УДК 336.5.02:658.87

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ
ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ****Гаркуша Н.М., к.е.н.***E-mail: nat-gka@mail.ru**Харківський державний університет харчування та торгівлі*

В статті констатується, що витрати є основним чинником впливу на прибутковість підприємства, яка забезпечує його конкурентоспроможність. Акцентується увага на підвищенні актуальності питання оцінки ефективності управління витратами підприємств роздрібною торгівлі. Визначені принципи, що є основою для формування критеріїв і системи показників для оцінки ефективності управління витратами з урахуванням специфіки діяльності підприємств роздрібною торгівлі. Використовуючи системний підхід та враховуючи багатоаспектність поняття «ефективність», аргументовано доцільність застосування багатокритеріального підходу до оцінки ефективності управління витратами підприємств роздрібною торгівлі, як найбільш об'єктивного й адекватного сучасним умовам. До комплексних критеріїв оцінки ефективності управління витратами віднесено оптимальність, економічність, результативність та цінність. Відповідно до запропонованих критеріальних ознак, обґрунтовано систему показників оцінки ефективності управління витратами, за допомогою якої рекомендовано здійснювати всебічний аналіз ефективності прийнятих управлінських рішень щодо витрат.

Ключові слова: витрати, підприємства роздрібною торгівлі, системний підхід, ефективність, критерій, оптимальність, економічність, результативність, цінність

UDC 336.5.02:658.87

**ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF MANAGING EXPENSES IN
RETAIL BUSINESS****Garkusha N.M., PhD in Economics***E-mail: nat-gka@mail.ru**Kharkiv State University of Food Technology and Trade*

The authors of the article state that expenses are the main factor influencing profitability of the enterprise, which guarantees its competitiveness. Special attention is paid to the actuality of the question concerning the assessment of the efficiency of managing expenses in retail business. The principles, basic for the formation of the criteria and system of indexes for the assessment of the efficiency of managing expenses with the account of specific activity of retail business, have been defined. By means of the system approach and with the account of multidimensionality of the notion of “efficiency», the reasonability of using multi-criterion approach to the assessment of the efficiency of managing expenses in retail

business as the most objective and adequate to modern conditions has been reasoned. Among the complex criteria for the assessment of the efficiency of managing expenses there are optimality, economical efficiency, performance and value. According to the proposed criterion features, the system of indicators for the assessment of the efficiency of managing expenses, by means of which it is recommended to analyze the effectiveness of the adopted managerial decisions regarding costs, has been substantiated.

Keywords: expenses, retail business, system approach, efficiency, criterion, optimality, economical efficiency, performance, value

Актуальність проблеми. Функціонування підприємств роздрібної торгівлі в умовах глобалізації й інтеграції потребує застосування управлінських технологій, які дозволяють мобілізувати управлінський потенціал підприємницьких структур для досягнення високого рівня ефективності господарювання. За умов нестабільності зовнішнього середовища актуальними є питання оцінки ефективності управління витратами підприємства, оскільки саме витрати є основним чинником впливу на прибутковість підприємства, яка забезпечує його конкурентоспроможність та економічну стабільність.

Аналіз останніх наукових досліджень. Методичні підходи до управління витратами викладені в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них можна визначити дослідження таких науковців як: К. Друрі, Н. Ентоні, А.А. Мазаракі, Є.В. Мних, Ф.Ф. Бутинець, І.А. Бланк, Н.О. Власова, Л.І. Кравченко, Г.А. Савицька, Я.В. Соколов, А.В. Череп та ін.

Віддаючи належне науковим напрацюванням, слід відзначити, що незважаючи на те, що питання управління витратами піднімаються досить часто у фаховій економічній літературі, єдина технологія оцінки ефективності управління витратами відсутня. Відтак, виникає необхідність в обґрунтуванні й виборі такого підходу до оцінки ефективності управління витратами, який ураховував би всі прояви ефективності, давав комплексний висновок і дозволяв на підставі акумульованої інформації визначати зміни витрат, що відбуваються за результатами прийняття управлінських рішень.

Мета роботи: розробити методичний інструментарій оцінки ефективності управління витратами підприємств роздрібної торгівлі, використання якого дасть змогу здійснити комплексну оцінку ефективності управління витратами підприємства, сприятиме своєчасному виявленню вузьких місць у діяльності підприємства та дозволить створити підґрунтя його успішного розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Під оцінкою ефективності управління витратами слід розуміти визначення її принципів, критеріїв і показників.

Вважаємо, що оцінка ефективності управління витратами підприємств торгівлі повинна будуватися на загальноприйнятих методологічних принципах. Вивчення основних принципів досліджень (науковості, комплексності, системності, об'єктивності, точності, достовірності, дієвості, оперативності, демократизму) [11; 14; 16], специфічних (характерні для оцінки ефективності діяльності підприємств торгівлі) [15], а також тих, що використовуються для обґрунтування систем оцінки окремих чинників, дозволяють виділити для підприємств торгівлі принципи оцінки ефективності управління витратами:

- спрямованість на реалізацію місії торговельного підприємства і досягнення поставлених цілей;

- науковість, тобто чітка відповідність економічного змісту критеріїв і показників оцінки ефективності управління витратами сутності економічних законів розвитку, загальновизнаних термінології, а також використання для їх оцінки новітніх досягнень в теорії та методиці економічних досліджень;

- реальність, об'єктивність, конкретність, чіткість, достовірність і порівнянність у часі і просторі, що передбачає визначення показників за реальними, а не гіпотетичними даними, які фактично визначаються бухгалтерським обліком;

- системність і комплексність, що передбачає постійне здійснення, взаємозалежність і взаємопідпорядкованість рівнів проведення оцінки й окремих елементів підприємства;

- дієвість, тобто можливість виявляти недоліки, прорахунки, наявні резерви у роботі, надавати про це інформацію зацікавленим особам;

- взаємозв'язок визначених критеріїв та відповідність часткових, узагальнюючих показників оцінки встановленому критерію;

- можливість порівняння результатів оцінки з необхідною базою.

Запропоновані принципи є основою для формування критеріїв і системи показників для оцінки ефективності управління витратами з урахуванням специфіки діяльності підприємств роздрібної торгівлі.

Перш ніж підійти до обґрунтування критеріїв і показників оцінки ефективності управління витратами, доцільно визначитися з розумінням сутності самого поняття «ефективність».

В економічній літературі термін «ефективність» у сучасному традиційному його розумінні вперше зустрічається ще в працях Д. Рікардо (1772 - 1823), який визначив ефективність як співвідношення результату до певного виду витрат [13]. З того часу поняття «ефективність» набуло статусу економічної категорії, було уточнено і використовується й дотепер в багатьох теоріях управління як основна категорія, що виражає економічний ефект [10].

Сучасне розуміння бізнесу вносить корективи в трактування категорії «ефективність» і доповнює її суть ціннісним аспектом, під яким більшість науковців [1; 2; 16] розуміють ступінь задоволеності результатом процесу управління «зацікавлених сторін», а саме – співробітників підприємства, клієнтів, інвесторів тощо.

Ефективність є багатоаспектним поняттям, яке відображає надійність, оптимальність, економічність, результативність, цінність, має різні форми прояву ефекту (ринковий, економічний, соціальний, психологічний, соціально-економічний та ін.) і вимірюється співвідношенням між: результатом і витратами, результатом і цілями, результатом і потребами, результатом і цінністю.

Вважаємо, що існування різних підходів до трактування сутності ефективності, зумовлюють необхідність виділення методичних підходів до її оцінки, що найбільше відповідають змісту процесу управління витратами.

Розглянувши з позицій критичного аналізу підходи до трактування сутності ефективності взагалі й у співвідношенні її з об'єктом (витратами) у межах даного дослідження, можна констатувати, що єдиним правильним підходом до оцінки ефективності управління витратами є системний.

Використання методології системного аналізу полягає у визнанні того факту, що об'єктом оцінювання ефективності є здійснені в ретроспективному і поточному періодах витрати підприємства (достовірно оцінена в грошовому виразі сума затрат ресурсів (матеріальних, нематеріальних трудових та фінансових)) та комплекс взаємопов'язаних дій з їх управління.

Первинність об'єкта, наявність системи цілей його існування і чинників, що обумовлюють необхідність його змін, означають можливість декомпозиції процесу оцінки ефективності управління витратами за критеріями з урахуванням їх релевантності загальним цілям і повноти охоплення ключових проблем оцінки.

Отже, принциповим питанням, що має бути вирішене, є визначення критеріїв оцінки ефективності управління витратами в підприємствах роздрібною торгівлі, які найбільшою мірою відповідають меті забезпечення ефективності діяльності на обраному ринковому сегменті й дозволяють урахувати вплив спектру ключових чинників. Як справедливо зазначають більшість економістів [3; 4; 6; 7; 9], на рівні підприємства основні чинники, що впливають на витрати, пов'язані з наявністю й раціональністю використання ресурсів, обсягом товарообороту тощо. Таким чином, логічно висунути припущення, що підґрунтям реалізації системного підходу мають бути ресурсний і витратний методи оцінки ефективності управління витратами, які дозволять визначити оптимальність, економічність та результативність спожитих ресурсів, ступінь досягнення поставлених цілей.

Багатоаспектність ефективності управління витратами підприємств роздрібною торгівлі потребує дефініції й диференціації критеріїв її оцінки.

Критерій – мірило оцінки, судження [12]. Від грецького *kriterion* – засіб для роздумів, є ознакою або умовою, на основі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація будь-чого, або вимір оцінки [18].

Слід відмітити, що в науковій літературі частіше наводиться перелік не критеріїв, а показників за допомогою яких оцінюється ефективність витрат. Ці ж показники пропонуються окремими науковцями і для оцінки ефективності управління витратами [8; 9; 19]. Ми не поділяємо такої думки і вважаємо, що показник не може бути критерієм оцінки ефективності управління витратами, оскільки «показник – величина, вимір, який дозволяє говорити про стан об'єкта» [5], у той час, як критерій – це ознака чи сукупність ознак, які надають підставу для здійснення оцінки показників.

На наш погляд, підґрунтям для виокремлення критеріїв оцінки ефективності управління витратами є цільові установки досягнення бажаних параметрів витрат і результатів. Відтак, пропонуємо ефективність управління витратами в підприємствах торгівлі оцінювати за такими критеріями як: економічність, результативність, оптимальність та соціальна цінність (табл. 1).

Оцінка ефективності управління витратами спирається на систему показників. Більшість науковців пропонує здійснювати оцінку ефективності управління витратами на підставі традиційних показників, таких як рівень витрат (рівень витратомісткості), рівень витратовіддачі (коефіцієнт витратовіддачі), коефіцієнт доходності витрат і рівень рентабельності витрат, які за суттю відображають економічність і результативність витрат у цілому по підприємству чи за його структурними підрозділами [8; 9; 19].

Таблиця 1. Характеристика критеріїв оцінки ефективності управління витратами

Критерій оцінки	Складові оцінки ефективності управління витратами
Оптимальність	визначення співвідношень між постійними і змінними витратами; оцінка впливу зміни структури витрат на обсяг товарообороту і прибуток
Економічність	визначення співвідношень між витратами і обсягом діяльності (товарооборотом); встановлення можливостей підприємства щодо збільшення обсягів діяльності при мінімальних витратах
Результативність	розрахунок співвідношень між результатами (товарооборот, валовий прибуток, прибуток) і витратами; встановлення можливостей підприємства щодо досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах
Цінність	визначення ступеня доцільності витрат щодо забезпечення соціальної захищеності членів трудового колективу; встановлення можливостей підприємства щодо задоволення потреб членів трудового колективу

На наш погляд, при побудові системи показників, що характеризують ефективність управління витратами, слід керуватися наступними положеннями:

- склад, динаміка, стан управління витратами впливають на загальну ефективність поточної господарсько-фінансової діяльності підприємства;

- витрати є мірилом економічності господарювання й відображають, з одного боку, сукупність затрат живої й уречевленої праці на здійснення поточної діяльності, а з іншого, – спожиту частину матеріальних, нематеріальних, трудових і фінансових ресурсів;

- наслідки господарювання, як процесу прийняття рішень про використання обмежених ресурсів, проявляються у майбутньому;

- ефективність управління витратами визначається як абсолютними, так і відносними показниками.

Вважаємо, що вибір показників оцінки ефективності управління витратами має враховувати галузеву специфіку підприємств роздрібної торгівлі, базуватися на існуючих методичних положеннях про порядок визначення необхідних показників витрат, вимогах обмеження та достатності вичерпної і достовірної інформації для оцінки витрат, відповідності виокремленим напрямам (критеріям) оцінювання ефективності. Оцінка ефективності управління витратами має охоплювати не лише показники, які характеризують економічність та результативність витрат здійснених підприємством протягом звітного періоду, а й показники, які відображають їх оптимальність і цінність.

Крім того, оцінку ефективності управління витратами пропонуємо проводити як у цілому по підприємству, так і за напрямками використання окремих видів ресурсів (трудових і матеріальних ресурсів, основних засобів). Це особливо актуально в умовах невизначеності

ринкового середовища і обмеженості можливостей залучення фінансових ресурсів для підприємства. З цією метою вважаємо за доцільне використовувати узагальнюючі й часткові показники ефективності управління витратами за виділеними критеріями. Узагальнюючі показники дозволять оцінити ефективність управління витратами в цілому по підприємству, а часткові – за окремими видами діяльності, структурними підрозділами підприємства чи напрямками використання ресурсів.

Для оцінки ефективності управління витратами за критерієм оптимальності пропонуємо використовувати коефіцієнт операційного левериджу, показники ефекту операційного левериджу та ступеня дотримання кошторису витрат, коефіцієнт реагування витрат операційної діяльності.

Коефіцієнт операційного левериджу є співвідношенням суми постійних і змінних витрат. Чим вище значення коефіцієнта операційного левериджу на підприємстві, тим у більшій мірі воно спроможне прискорювати темпи приросту прибутку по відношенню до темпів приросту обсягу товарообороту.

Зміна суми постійних витрат обумовлює відповідну зміну їх структури, що проявляється в показнику ефекту операційного левериджу, який визначається за формулою:

$$E_{OL} = 1 + \frac{B^{пост}}{\Pi}, \quad (1)$$

де E_{OL} – ефект операційного левериджу, коеф.; $B^{пост}$ – сума постійних витрат підприємства, тис. грн; Π – прибуток від операційної діяльності підприємства, тис. грн.

Показник ефекту операційного левериджу дозволяє визначити як зміниться прибуток підприємства при зміні обсягу товарообороту на 1 % і є основою для вибору стратегії підприємства щодо управління витратами і прибутком.

Використання механізму операційного левериджу, цілеспрямоване управління постійними і змінними витратами, оперативна зміна їх співвідношення дозволяє збільшити потенціал формування прибутку.

Оцінити результати цільового управління витратами за критерієм оптимальності також дозволить показник ступеня дотримання кошторису витрат, на підставі якого можна визначити відповідність

фактичної суми витрат встановленому кошторису. Залежно від потреб оцінки ефективності управління ступінь дотримання кошторису витрат може бути визначена у цілому по підприємству, за структурними підрозділами, видами діяльності, економічними елементами і статтями витрат. Управління витратами вважається ефективним у разі, якщо значення даного показника є меншим або дорівнює нулю.

Коефіцієнт реагування витрат операційної діяльності пропонується визначати як співвідношення темпів приросту витрат операційної діяльності та обсягу товарообороту. Значення коефіцієнту свідчить про зміну витрат операційної діяльності торговельного підприємства при зміні обсягу товарообороту на 1%. Використання цього показника дозволяє оцінити ефективність управлінських дій керівництва не лише щодо формування структури витрат та впливу на суму операційного прибутку підприємства, але й вибору цінової, асортиментної і закупочної політики, використовуваних технологій і т.п. Позитивно оцінюється зменшення коефіцієнту реагування витрат операційної діяльності в динаміці за умови що його значення не перевищує одиниці.

Ефективність управління витратами за критерієм економічності пропонуємо оцінювати на підставі показників, які дозволяють порівняти витрати підприємства з його доходами, а саме – рівня витрат, індексу рівня витрат, коефіцієнту співвідношення витрат та доходів, індексу коефіцієнту співвідношення витрат та доходів, а також показника відносної економії (перевитрати) операційних витрат.

Рівень витрат пропонуємо визначати вираженим у відсотках співвідношенням суми витрат і товарообороту як у цілому по підприємству, так і за окремими видами операційних витрат, структурними підрозділами і напрямками використання ресурсів. Розмір даного показника відображає величину витрат, що припадає на 1 грн. товарообороту, і чим нижчим є його значення, тим більш економічна операційна діяльність підприємства щодо здійснених витрат.

Коефіцієнт співвідношення витрат і доходів дозволяє визначити суму витрат на 1 грн. доходів. Розрахунок узагальнюючого коефіцієнта співвідношення витрат і доходів пропонуємо здійснювати за даними про загальну величину доходів і витрат підприємства, а часткових – за даними у розрізі видів діяльності і структурних підрозділів. Позитивно слід оцінювати значення даного показника, яке не перевищує одиниці, і спостерігається його зменшення в динаміці. За таких умов забезпечується безбиткова діяльність підприємства та зростання суми прибутку.

Індекси рівня витрат і коефіцієнта співвідношення витрат і доходів пропонуємо визначати як відносну характеристику зміни показника, яка свідчать про відповідність встановленим стандартам. Оскільки підприємство прагне, щоб його доходи перевищували витрати, а індекс зміни витрат був менше, ніж обсяг товарообороту, то управління витратами вважається ефективним за умови, якщо значення індексів рівня операційних витрат та коефіцієнту співвідношення витрат та доходів не перевищує одиниці. Розрахунок індексів вважаємо за доцільне здійснювати з урахуванням найкращих значень цих показників за попередні періоди. Тобто при розрахунку індексів в якості бази порівняння необхідно використовувати мінімальне значення рівня операційних витрат та коефіцієнту співвідношення витрат та доходів, яке отримано в процесі оцінки ефективності управління витратами за критерієм економічності в попередніх періодах.

Абсолютним показником ефективності управлінських рішень за критерієм економічності витрат є розмір відносної економії (перевитрати) операційних витрат. За значенням даного показника можна визначити зниження (зростання) суми витрат у результаті раціонального й економного використання господарських ресурсів. При визначенні відносної економії (перевитрати) операційних витрат слід враховувати їх еластичність до обсягу товарообороту:

$$E(\Pi)_{OB}^{відн} = \Delta OB^{пост} + (OB_1^{3M} - OB_0^{3M} \times I_T), \quad (2)$$

де $E(\Pi)_{OB}^{відн}$ – відносна економія (перевитрата) операційних витрат, тис. грн; $\Delta OB^{пост}$ – абсолютна зміна суми постійних витрат операційної діяльності підприємства, тис. грн; OB_1^{3M}, OB_0^{3M} – фактична і базова сума змінних витрат операційної діяльності підприємства, тис. грн; I_T – індекс обсягу товарообороту підприємства.

Відносна економія (перевитрата) витрат може бути визначена як в цілому по підприємству, так і за його структурними підрозділами й окремо за витратами, пов'язаними з оплатою праці робітників підприємства.

Результат діяльності підприємств торгівлі відображається в показниках товарообороту і прибутку. Для оцінки ефективності управління витратами за критерієм результативності пропонуємо використовувати показники витратовіддачі, доходності і рентабельності витрат; індекси витратовіддачі, доходності і прибутковості витрат; інтегральний показник результативності витрат.

Витратовіддача дозволяє визначити величину товарообороту в розрахунку на 1 грн. витрат. Позитивно оцінюється значення показника, яке перевищує одиницю, і спостерігається його подальше зростання. За умов безбитковості значення узагальнюючого показника віддачі витрат може дорівнювати одиниці.

Доходність витрат пропонуємо визначати вираженням у відсотках співвідношенням доходів і витрат. Узагальнюючий показник доходності витрат підприємства торгівлі вважаємо за доцільне визначати на підставі даних про загальну величину доходів і витрат, а часткових – залежно від їх відношення до основної діяльності. Так, для обчислення доходності витрат за їх видами, елементами, напрямками використання ресурсів і підрозділами, на нашу думку, слід використовувати показник валового прибутку і відповідних витрат основної діяльності. Доходність витрат за видами діяльності необхідно обчислювати за даними доходів і витрат операційної, фінансової, інвестиційної та іншої звичайної діяльності. Значення показника доходності витрат характеризує величину доходів, що припадає на 1 грн. витрат, і чим вищим воно є, тим більш результативною є діяльність підприємства щодо здійснених витрат. Позитивно оцінюється подальше зростання показників доходності витрат.

Найвагомим з показників результативності витрат є їх рентабельність. Рентабельність витрат визначається співвідношенням прибутку і витрат, і, як правило, вимірюється у відсотках. Значення показника рентабельності витрат відображає розмір прибутку, що припадає на 1 грн витрат підприємства. Уточнення потребують дані для розрахунку узагальнюючого і часткових показників рентабельності. Рентабельність витрат підприємства (узагальнюючий показник), на наш погляд, має обчислюватися із використанням даних прибутку від звичайної діяльності до оподаткування або чистого прибутку та загальної суми витрат підприємства. Часткові показники рентабельності витрат вважаємо за доцільне обчислювати на підставі даних прибутку від операційної діяльності і операційних витрат за видами, елементами, напрямками використання ресурсів і підрозділами, а для обчислення рентабельності витрат за видами діяльності – використовувати дані прибутку і витрат операційної, фінансової, інвестиційної та іншої звичайної діяльності. Позитивно слід оцінювати значення показника рентабельності витрат більше нуля з подальшим зростанням.

На підставі наведених показників може бути визначений напрям зміни співвідношення між складовими доходів, прибутку і витрат підприємства. Розрахунки можуть бути виконані як в цілому по підприємству (узагальнюючі показники), так і в розрізі видів діяльності, підрозділів, видів та елементів витрат, напрямів використання ресурсів підприємства (часткові показники). Управління витратами слід вважати ефективним за умови, якщо розмір запропонованих показників перевищує одиницю та спостерігається тенденція його зростання.

Інтегральний показник результативності витрат дозволить у комплексі оцінити напрям і розмір зміни показників ефективності управління витратами, які свідчать про стан управління ними. Запропонований інтегральний показник результативності витрат слід визначати за формулою:

$$IR = \sqrt[3]{IB \times ID \times IP}, \quad (3)$$

де IB – індекс витратовіддачі; ID – індекс доходності витрат; IP – індекс прибутковості витрат.

На нашу думку, при розрахунку індексних показників, які запропоновані для оцінки ефективності управління витратами за критерієм результативності, в якості бази порівняння необхідно використовувати максимальні значення показників попередніх періодів.

Оцінку ефективності управління витратами за критерієм їх цінності пропонуємо здійснювати на підставі показників, які дозволяють визначити доцільність витрат відносно забезпечення соціальної захищеності працівників підприємства, а саме: коефіцієнт співвідношення середньої заробітної плати і мінімально встановлених гарантій, питома вага додаткової заробітної плати у витратах на оплату праці, питома вага інших заохочувальних і компенсаційних виплат, рівень додаткових і соціальних виплат у розрахунку на одного працівника, індекс коефіцієнта співвідношення середньої заробітної плати і мінімально встановлених гарантій та індекс рівня додаткових і соціальних виплат у розрахунку на одного працівника. Включення цих показників до системи показників оцінки витрат обумовлюється зростаючими вимогами до підвищення рівня соціальних гарантій. Позитивно оцінюється підвищення цих показників як в цілому по підприємству, так і за групами персоналу і структурними підрозділами.

При розрахунку індексних показників за базу порівняння слід брати максимальні значення показників попередніх періодів. Управлінські дії із забезпечення і підвищення соціальної захищеності працівників слід вважати ефективними за умови, якщо значення показника є більше одиниці.

Висновки. Таким чином, запропонована система критеріїв і показників для оцінки ефективності управління витратами підприємств роздрібною торгівлі дозволить: реалізувати системний підхід до оцінки ефективності управління витратами відносно запропонованих критеріїв; надати кількісну та якісну характеристику здійснених витрат; виявити, який із видів витрат, видів діяльності підприємства, його підрозділ потребують впровадження заходів, спрямованих на зниження витрат; оцінити ступінь досягнення поставлених підприємством цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атаманчук Г. В. Управление: сущность, ценность, эффективность : учеб. пособие / Г. В. Атаманчук. – М. : Академический Проект : Культура, 2006. – 544 с.
2. Власова Н. О. Підходи до класифікації категорії «фінансово-господарська ефективність» [Електронний ресурс] / Н. О. Власова, М. Д. Маловік. – Режим доступу:http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Es/2008_2_1/08_2.1_2.htm.
3. Власова Н. О. Эффективность формирования финансовых результатов предприятий роздрібною торгівлі : монографія / Н. О. Власова, І. Ю. Мелушова. – Харків: ХДУХТ, 2008. – 259 с.
4. Гринів Б. В. Економічний аналіз торговельної діяльності : навч. посібник / Б. В. Гринів – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 392 с.
5. Завадський Й. С. Економічний словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич – К. : Кондор, 2006. – 356 с.
6. Керимов В. Э. Управленческий учет на предприятиях розничной торговли потребительской кооперации : учеб. пособие. / В. Э. Керимов, Е. В. Иванова, Р. А. Сухов. – М. : Издательство «Экзамен», 2002. – 160 с.
7. Кравченко Л. И. Анализ хозяйственной деятельности в торговле: учебник / Л. И. Кравченко. – 7-е изд., перераб. – М. : Новое знание, 2004. – 544с.
8. Кравченко О. С. Управління витратами обігу торговельних підприємств на основі компетентнісного підходу : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О. С. Кравченко. – К., 2008. – 166 с.
9. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства: підручник для вузів / А. А. Мазаракі – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.
10. Малин А. С. Исследование систем управления: учебник для вузов / А. С. Малин, В. И. Мухин. – М.: Издательский дом. ГУ ВШЭ, 2004 – 400 с.

11. Мошенський С. З. Економічний аналіз: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. / С. З. Мошенський, О. В. Олійник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута», 2007. – 704 с.
12. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1988. – 748 с.
13. Рикардо Д. Сочинения. В 3 т. Т.1. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – К. : 1973. – 380 с.
14. Савицкая Г. А. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. А. Савицкая. – 4-е изд. доп. – Минск: ООО «Новое знание», 2000. – 498 с.
15. Сідун В.А. Економіка і планування діяльності підприємств харчування і торгівлі: навчальний посібник / В. А. Сідун, Н. П. Ушакова, В. В. Гармаш, Л. М. Смокова – Харків : ХДУХТ, 2005. – 229 с.
16. Солодкая М. С. Надежность, эффективность, качество систем управления [Электронный ресурс] / М. С. Солодкая. – Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/149/24/>.
17. Теория анализа хозяйственной деятельности: учебник / [В. В. Осмоловский, В. И. Стражев, Л. И. Кравченко и др.] : под. ред. В. В. Осмоловского. – Мн. : Выш. шк., 1989. – 351 с.
18. Українсько – російсько – англійсько – німецький тлумачний та перекладний термінів ринкової економіки / [уклад. А. С. Дяків та ін.] : під. ред. Т. Р. Кияка. – К.: Обереги, 2001. – 462 с.
19. Фролова Л. В. Механізм управління поточними витратами торговельних підприємств: монографія / Л. В. Фролова, К. С. Хаврова. – Донецьк : «Ноулідж», 2010. – 211 с.